

Нарын дарыясы, Кыргызстан

Инфраструктураны өнүктүрүүдө жаратылышты сактоо үчүн чечимдерди издөө

Кыргызстандын өзөнчүл «робинзондору»

Кызыл-Бейит айылы Кыргызстандын карталарында сейрек кездешет жана аны билгендер аз. Ал Жалал - Абад облусунун Аксы районунда Нарын дарыясынын оң жээгинде жайгашкан.

1980 жылдары Күрпсай плотинасы (бийиктиги 113 метр) жана ГЭС курулгандан кийин айылдын жашоочулары байланыш каражаттарынан жана электр энергиясынан ажырап, цивилизациядан алыс «робинзондорго» же аскеттерге айланган.

Өлкөнүн башка аймактарына баруу үчүн тургундар Нарын дарыясынан паром же кайык менен өтүүгө аргасыз, бирок бул жердеги дарыянын туурасы жана тереңдиги абдан чоң болгондуктан кырсыктар да аз эмес.

Кызыл-Бейиттин тургундары эчки багып, анын сүтүнөн сыр, каймак жасоо менен алектенишет.

Бул жерде мектеп, оорукана, электр жарыгы жок.

Эл аралык уюмдардын жардамы менен жакында орнотулган энергиянын кайра жаралуучу булактарынын аркасында тургундардын электр энергиясына жетүүсү мүмкүн болду

Уникалдуу жана баалуу өсүмдүктөр жана жаныбарлар

Сивер салма дарагы (*Malus sieversii*)

«ЭкоМиР – Экологиялык мониторинг жана иликтөө» коомдук фонду Кыргыз Республикасынын Илимдер академиясынын эколог окумуштууларынын катышуусунда жергиликтүү тургундардын өтүнүчү боюнча, 2022 жылдын июнь айында иштетүүгө пландаштырылган «Токтазан» алтын кен тилкесин камтыган аймакка изилдөө жүргүзгөн.

Экспедиция бул жерде уникалдуу жыштыктагы популяцияны түзгөн жана Кыргыз Республикасынын Кызыл китебине кирген 986 перс Четин дарагын (*Sorbus persica*) аныктады.

Бул жерде Кыргыз Республикасынын Кызыл китебине кирген өсүмдүктөрдүн дагы көптөгөн түрлөрү бар: Сивер алма дарагы (*Malus sieversii*), Узунахмат жүзүмү (*Vitis usunachmatica*), Тянь-Шан кайыңы (*Betula tianschanica*), жапайы өрүк (*Armeniaca vulgaris*).

Дарактардын баалуу түрлөрүнө грек жаңгагы (*Juglans regia*) жана Зеравшан арчасы (*Juniperus seravschanica*) кирет.

Четин дарагын (*Sorbus persica*)

Жырткыч канаттуулардын жашаган жерлери

Эремурус талаалары

Бүлдүрөк жана Куба-Гүл-Сай суулары кошулган жерде жана Каркыра капчыгайынын ортоңку бөлүгүндө Кыргыз Республикасынын Кызыл китебине кирген союл курсак таажы (*Sonjagaster coronata*) өсөт.

Бул аймакта чогултулган энтомологиялык материалдарды изилдөө улантылууда, балким, буга чейин белгилүү болгон жергиликтүү эндемикалык түрлөрдүн катарына башка уникалдуу түрлөр да кошулат.

Уникалдуу жаратылышка коркунуч

Геологиялык чалгындоо жана өндүрүш максатында жакында салынган жол тилкеси

Жолдун курулушу бир жагынан тоолордун кол тийбеген табиятына жол ачса, экинчи жагынан токой жана өсүмдүк катмарына, анын ичинде сейрек кездешүүчү жана уникалдуу түрлөргө түздөн-түз таасирин тийгизет.

Экспедиция алтын кенинин кирүүчү жолдорунда жана перспективдүү жерлеринде инфраструктураны өнүктүрүү перс Четин дарагы жана Сивер алма дарагы өскөн жерлердин кыскарышына жана бузулушуна алып келерин белгиледи.

Колдо болгон маалыматтарга караганда, курулуш башталганга чейин флора жана фаунаны каттоо жана абалын баалоо иштери жүргүзүлгөн эмес.

Жол курууда токойлордун бузулушу

Кенди геологиялык жактан чалгындоо жана иштетүү максатында салынган жол серпантиндери уникалдуу жана сейрек кездешүүчү өсүмдүктөрдүн көптөгөн түрлөрүнө таасирин тийгизет

Мүмкүн болгон чечимдер

«Токтазан» участкасынын жалпы көрүнүшү

«Токтазан» участкасында аныкталган көйгөйлөр жана Кызыл-Бейит айлынын тургундарынын түйшүгү мамлекеттин жана жергиликтүү өзгөчө жаратылышка кайдыгер карабаган ар бир адамдын көңүл буруусун талап кылат.

Мамлекеттик органдар «Токтазан» участкасында алтын казууга уруксат берген, бирок анын жогорку экологиялык маанисин жана жаратылыштын өзгөчөлүгүн эске алышкан эмес.

Жергиликтүү тургундар, коомдук активисттер жана эколог окумуштуулар өсүп жаткан экологиялык коркунучту чечүүнү каалашат жана экологиялык өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен геологиялык инфраструктураны өнүктүрүүнү жана микрокурукту уюштурууну деталдуу изилдөөнү жана пландаштырууну сунушташат.

Нарын дарыясынын жээгинде жаңы жолдордун өздөштүрүлүшү, тоо табиятынын жеткиликтүүлүгү жана автотранспорттун санынын өсүшү экологиялык оорчулукту күчөтүүдө.

Бул жерде жыл сайын жол кырсыктары болуп турат, анын ичинде күйүүчү майдын агып кетиши дарыялардын булганышына алып келет, бирок тазалоо иштери жүргүзүлбөйт.

Жолдорду пландаштырууда жана күтүүдө экологиялык нормаларды сактоо жана кырсыктардан кийин жаратылышты коргоо боюнча чараларды көрүү маанилүү.

Нарын дарыясынын экологиялык баалуу тилкелери, анын ичинде жетүүгө кыйын тоо беттери жана уникалдуу өсүмдүктөрү жана жаныбарлары бар обочолонгон капчыгайлар кароону жана кам көрүүнү талап кылат.

Бишкек-Ош жолунда мунай продуктулары Нарын дарыясына агып кеткен жол кырсыгы

CRITICAL ECOSYSTEM
PARTNERSHIP FUND

cepf.net

Институт биологии
Национальной Академии наук
Кыргызской Республики

ib.nasr.kg

mfa.gov.kg

Нарын дарыясынын боюндагы негизги биоартүрдүүлүк аймактарын (КБА) жана башка уникалдуу жаратылыш объектилерин изилдөө жана сактоо 2022 жылкы тоолорду сактоо жана туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук жана эл аралык жылына кошкон салымы болуп саналат.

Экспедиция мүчөлөрү, 2022 жыл, июнь:

«ЭкоМиР» коомдук фонду:

Гамал Соронкулов - аймактык директор, экоактивист

Влад Ушаков - эксперт, экоактивист, фотожурналист

Ярослав Тартыков – фонддун директору, экоактивист, журналист-иликтөөчү

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Биология институту:

Адилет Усупбаев – улук илимий кызматкер, биология илимдеринин доктору

Дмитрий Милько - улук илимий кызматкер, биология илимдеринин кандидаты